

Наталія Малиновська (м. Острог),
кандидатка політичних наук,
старша викладачка
Національного університету
«Острозька академія»

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА КРИМСЬКИХ ТАТАР У НАЦІОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Традиційно мусульманські суспільства формують спосіб життя своїх громадян відповідно до законів Шаріату, приписів Корану та Сунни пророка Мухаммеда у всіх сферах життєдіяльності – побутовій, громадській, політичній. Кримські татари також належать до мусульманського світу.

Після анексії Криму Російською імперією у 1783 р. національне безправ'я та породжені ним умови дотримання релігії ще більше посилювали безправ'я жінок та їхнє упосліджене становище. Кримськотатарська жінка, згідно із законами та правилами життя в місті, не виходила без запинала, не користувалася однаковими правами з чоловіками, її життєві стосунки з батьком, братами, синами визначалися релігійними традиціями та правилами. Кримськотатарська жінка жила ізольовано від зовнішнього світу та суспільства, а її закрите життя обмежувалося членами родини і близько знайомими жінками-мусульманками [1, с. 198, 202]. Тобто впродовж більш як століття модель суспільства була суворо патріархальна. Проте чому такі умови стосовно жінок склалися у кримських татар – питання дискусійне, оскільки в історії Кримського ханства містяться приклади, коли кримськотатарські жінки відігравали важливу роль у суспільному та державному житті.

Крім того, важливо зауважити, що релігійні традиції мусульманських народів країн Близького Сходу також неоднозначні у визначенні прав і свобод жінок у суспільстві. Історично сформовано багато варіацій організації ісламської держави. Якщо звертатися до Священного писання, Корану, то чоловіки та жінки рівні перед Богом за свої дії і молитви. «І хто не робив би добрих справ, віруючий чоловік чи віруюча жінка, то увійдуть вони до раю» (Коран 4:124) [2].

У Корані немає згадки про заборону політичної участі жінок¹. Відповідно до ісламу, глава держави – це не просто номінальна фігура без реальних повноважень. Він веде людей у їхніх молитвах, особливо п'ятничних і святкових; він повсякчас приймає рішення щодо безпеки і благополуччя своїх людей. Ці обов'язки вважаються несумісними з фізіологічними та психологічними особливостями жінок, через що і неможливе виконання ними подібних функцій. Хадис пророка² тлумачиться таким чином, що жінка не має права на посаду глави держави. У всіх інших справах немає приписів у Корані чи Сунні, які забороняли б жінкам брати на себе керування у певних справах. Крім того, цей хадис і подібні до нього висловлювання більше стосуються монархічної традиції мусульманських держав, але вони не забороняють жінкам займати найвищі посади в державі виборчим, тобто демократичним шляхом, окрім тих випадків, де про це зазначено в національному законодавстві [3, с. 25].

Відповідно з новим етапом національного руху та відповідно національних процесів задля встановлення кримськотатарської державності відбуваються суттєві зрушення

¹ В одному з хадисів написані обов'язки кожного відповідно до своєї сфери: «Кожен з вас є пастирем, і кожен з вас несе відповідальність за свою паству! Правитель є пастирем для своїх підданих. Чоловік є пастирем для своєї сім'ї. І жінка є пастирем в будинку свого чоловіка і несе відповідальність за свою паству і за його дітей. Отже, кожен з вас є пастирем і кожен з вас несе відповідальність за свою паству!» Головна конфронтація цієї сегрегації обов'язків полягає в тому, що такий устрій мусульманського суспільства суперечить сучасній гендерній теорії, оскільки будь-який розподіл обов'язків чи закріплення їх за певним представником гендеру, чоловіком чи жінкою, носить характер дискримінації.

² В буквальному значенні ці слова звучать наступним чином: «Не досягне успіху народ, який довірив свою справу жінці».

у громадсько-політичному житті кримських татар. Це вплинуло на перегляд мусульманських постулатів і відобразилося на гендерній політиці в цілому.

Однією з центральних тем в діяльності політичних лідерів та діячів І. Гаспринського, Н. Челебіджихана були питання емансипації кримськотатарського жіноцтва, рівності прав жінок і чоловіків, долучення жінок до науки та їх просвіта.

У 1906–1910 рр. донька І. Гаспринського Шефіка в редакції газети «Терджиман» почала видавати перший татарський жіночий часопис «Алем-и Нисван» («Світ жінок»), були опубліковані книжки «Половина світу» про те, що наші жінки повинні стати матерями нації, «Книга рівності» про те, яким повинно бути виховання, та «Праця мусульманської жінки». Видавалася значна кількість публікацій на кшталт «Рівність чоловіка та жінки у правах на спадщину», «Чому саме та для чого потрібно навчати мусульманську жінку», «Мусульманські жінки – лікарі», «Шаріат забезпечує право жінок на навчання», «Іслам та права жінок», «Становище жінок та дівчат у Криму» [1, с. 203].

Кримсько-Мусульманський Виконавчий Комітет, займаючись релігійними і національними, внутрішніми та зовнішніми справами кримськотатарського народу, проголосив курс на емансипацію кримськотатарського жіноцтва. Далі основні засади емансипації жінок були включені до пункту про політичну свободу до програми кримськотатарської партії «Міллі Фірка».

Говорячи в цілому про політику і виклик тогочасним нормам, варто звернути увагу на публікацію у газеті «Миллет» кримськотатарського лідера, муфтія мусульман Криму і в подальшому першого голови кримськотатарського курултаю Н. Челебіджихана: «...доля кожної нації як у матеріальному, так і в духовному відношенні значною мірою залежить від стану її жіноцтва, яке повинно розвиватися, висувати з-поміж себе діячів та вчених-жінок... Згідно з настановами Корану, згідно з веліннями Господу Світів одна з найбільших мудростей ісламського світогляду полягає в тому, щоб надавати доступ жінкам до знань, боротися з невіглаством та невихованістю, а якщо цього не робити, то на таку націю не чекатиме нічого хорошого. Така нація зазнає занепаду» [1, с. 62].

Критикою супротивників було спільне моління чоловіків та жінок в мечетях під час завершення намазів. У відповідь у тій ж газеті «Миллет» була опублікована стаття «Про вхід жінок до мечетей» М. Сидки: «...мечеті є будинками та власністю Аллага, окрім того, жінки мають право на те, щоб скористатися з релігії, науки, освіти, мислення, котрі пов'язані з мечетями. Вони мають на це право з політичної та соціальної точок зору. Мусульманські жінки й чоловіки є одним цілим».

Підтвердженням такого реформаторського світогляду та відповіддю на критику опозиціонерів стали практичні справи. Так, у 1917 р. були організовані вчительські курси на громадських засадах. Кримсько-Мусульманський Виконавчий Комітет ухвалив постанову, відповідно до якої під час лекцій чоловіки і жінки навчатимуться разом і в цьому не вбачається жодних невідповідностей шаріату. Далі на початку листопада відкрилася кримськотатарська жіноча гімназія та здійснено набір дівчаток молодшого та старшого віку до підготовчих класів [1, с. 58, 62].

Однією зі складових національного руху була діяльність жіночого комітету. У серпні 1917 р. був проведений жіночий з'їзд, розпочала діяльність культурно-політична організація жіночого руху.

У жовтні 1917 р. в Сімферополі скликали з'їзд громадських та народних організацій, на якому і було вирішено скликати І Курултай кримськотатарського народу. Серед учасників цього з'їзду було 20 жінок. На ньому прийняли програму, яка дозволяла жінкам разом з чоловіками брати участь у виборах. Через це рішення кримські татари стали першими в тюрксько-мусульманському світі, хто затвердив обрання, а в подальшому і обрав жінок до складу конституційного уряду [4, с. 174].

У виборах брали участь усі кримські татари, які досягли 20-річного віку. Всього було обрано 76 національних представників до Курултаю: 24 представники з Ялти, 19 – з Сімферополя, 16 – з Феодосії, 11 – з Євпаторії, 6 – з Перекопа. З них також обрано

чотирьох жінок – Шефіку Гаспринську (донька І. Гаспринського) (Євпаторійський повіт), Ільхан Тохтар, Хатідже Авджи (Ялтинський повіт), Аніфе Баданінську (Сімферопольський повіт). Попри сповідування ісламу, вперше у всьому тюркському і мусульманському світі до органів конституційної влади було обрано жінок, зокрема й молодих. Це є прикладом демократичності та прогресивності Криму [4, с. 175; 5, с. 15].

Остаточне становлення на демократичний шлях, утвердження гендерної рівності відбулося з прийняттям конституції. 26 листопада 1917 р. відкрився І Курултай кримськотатарського народу. У грудні 1917 р. на Курултаї була ухвалена конституція. У ній говорилося про загальне виборче право (ст. 2), скасування знань і станових привілеїв (ст. 17), про рівноправність чоловіків та жінок (ст. 18), про порядок скликання парламенту і обрання національного уряду. Конституція була досить прогресивна і справді демократична [5, с. 21–24].

Фундаментом нинішнього Курултаю є не тільки багатовікова історична спадщина демократичного управління, а й досвід будівництва національної державності в 1917 р. і створення розгалуженої структури кримськотатарського національного руху в 1950–1980-х рр. [6].

Таким чином, за три десятки років минулого століття на кримському півострові вдалося кардинально змінити ситуацію щодо участі жінок у громадських та політичних справах. Цьому сприяло прогресивне бачення кримськотатарських лідерів. Реформаторський підхід до освіти став фундаментом в націотворчих процесах Криму і поширенні ідей про державоутворення. Рівність та доступність освіти сприяли гендерній політиці, емансипації жінок і зрівняли їх у правах та можливостях задля активної участі у національному русі. Такий реформаторський підхід потребує значної уваги та висвітлення, позаяк не тільки підтверджує право на власну державність за кримськими татарами, а й зв'язок з європейськими ідеями тогочасної Європи, поєднання релігійних норм зі свідомим баченням стовпів майбутньої держави. У боротьбі за національну незалежність питання емансипації кримськотатарських жінок ознаменували як одне з базових та основних.

Список використаних джерел та літератури

1. Кандим Ю. Не заросте травною поле бою. – Ічна: ПП «Формат», 2017. – 363 с.
2. Коран. Переклад смислів українською мовою / пер. М. Якубовича. – Дніпро: Середняк Т. К., 2016. – 480 с.
3. Малиновська Н. Гендерний баланс в забезпеченні виборчого права у мусульманських країнах // Гендерний журнал «Я» (Гендер, традиція і релігія). – 2017. – Випуск 2 (43). – С. 25–28.
4. Чубукчиева Л. З. Деятельность первого муфтия Крыма Н. Челебиджихана в поддержку женского общественного движения [Електронний ресурс] // Література та культура Полісся. – 2012. – Вип. 69. – С. 173–181. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkp_2012_69_19
5. Кандимов Ю. 1917 р. Курултай. Як це було. – Ічна: ПП «Формат», 2016. – 32 с.
6. Чубаров Е. Курултай кримськотатарського народу: витоки і скликання національного з'їзду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://qtmm.org/ua/загальна-інформація-про-курултай>.